

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΜΣ: ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2017-18

Θ.Ε.: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΣ (ΔΙΣ 55)

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ – ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ :ΕΛΕΝΗ ΠΑΣΧΑΛΟΥΔΗ

ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΥ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ,503312

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το ιστορικό του ελληνικού Τύπου στο ελληνικό κράτος του 19ου και 20 ου αιώνα και συγκριτική εξέταση της εξέλιξής του με την συνολική εξέλιξη του ευρωπαϊκού Τύπου. Ανάδειξη αφενός μεν των κοινών σημείων που οφείλονται στους μεγάλους μετασχηματισμούς της ύστερης νεωτερικότητας (διεύρυνση πολιτικής δημοκρατίας, τεχνικές πρόοδοι, εμπορευματοποίηση του Τύπου, διεθνοποίηση της επικοινωνίας), αφετέρου δε στις συγκεκριμένες επιρροές που δέχεται ο ελληνικός Τύπος από τον ευρωπαϊκό και τα νεωτερικά στοιχεία που ενσωματώνει και αφομοιώνει.

Άνδρος ,2018

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή.....	3
1. Ανάδυση και εδραίωση της δύναμης του Τύπου.....	4
1.1. Τύπος και τεχνολογία.....	5
1.2. Τύπος και Αγορά.....	6
1.3. Τύπος και ειδησεογραφία.....	8
2. Τύπος, δημοκρατία και κοινή γνώμη.....	10
2.1. Ο Τύπος και το πολιτικό σύστημα.....	10
2.2. Προπαγάνδα και χειραγώγηση.....	11
2.3. Τύπος και αποκλεισμός.....	12
Βιβλιογραφία.....	15

- **Εισαγωγή**

Η παρούσα εργασία σκοπεύει να παρουσιάσει ένα ιστορικό του ελληνικού τύπου στο ελληνικό κράτος κατά τον 19ο και 20ο αιώνα. Ο τρόπος παρουσίασης αυτού του ιστορικού είναι η συγκριτική ιστορία. Για τον σκοπό αυτό θα συγκρίνουμε λοιπόν την ανάπτυξη του ελληνικού και του ευρωπαϊκού τύπου κατά τον 19ο και 20ο αιώνα μέσα από συγκεκριμένες επιμέρους ενότητες στις οποίες η ανάπτυξη του Τύπου έπαιξε το ρόλο της. Συνεπώς, η σύντομη ιστορία του ελληνικού Τύπου στο ελληνικό κράτος, θα παρουσιαστεί μέσω των παραδειγμάτων και της σύγκρισης με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά.

Στοχεύοντας στην καλύτερη αντιμετώπιση του θέματος, το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αφορά το πώς ο Τύπος αναδύθηκε σε σημαντική δύναμη κατά τον 19ο αιώνα. Θα αναφερθούν οι σχετικές θεωρίες γύρω από το πώς αναπτύχθηκε και τί σήμανε ο Τύπος και ποια η σχέση του με τα βασικά συστατικά στοιχεία των κοινωνιών της νεωτερικότητας: την τεχνολογία και την Αγορά. Επίσης θα γίνει αναφορά στην έννοια της ειδησεογραφίας, όπως αυτή χαρακτηρίζει κυρίως τον Τύπο του 20ου αιώνα.

Το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας είναι η σχέση του Τύπου με τα πολιτικά συστήματα, όπως αυτά αναπτύσσονται στον 20ο αιώνα με άξονα την εδραίωση των κοινοβουλευτικών δημοκρατικών συστημάτων. Ουσιώδης θεωρία για το συγκεκριμένο κεφάλαιο αποτελεί η αντίληψη του Habermas για τη δημόσια σφαίρα, τον αποκλεισμό και τον τρόπο που εντάσσεται ο Τύπος στην αγορά ως πολιτιστικό προϊόν.

Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, όπου είναι τα συμπεράσματα μας, συνοψίζει τα ειδικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τύπου και στο οποίο αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους, ο ελληνικός τύπος στον 20ο αιώνα, έφτασε να έχει τα ειδικά αυτά χαρακτηριστικά.

• 1. Ανάδυση και εδραίωση της δύναμης του Τύπου

Ο Τύπος, ως ένα δυναμικό τμήμα έκφρασης της κοινής γνώμης, αναδύεται με την πιο συστηματική του έννοια στα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα. Οι αιτίες γι' αυτή την ανάδυση είναι πολλές και εδράζονται σε μια βασική θεώρηση. Όπως αναφέρεται από την Μπάλτα και άλλους¹ ο Τύπος αναπτύχθηκε καθώς γεννήθηκε μια συγκεκριμένη ανάγκη ευρείας χρήσης που τράβηξε τα μέσα παραγωγής. Δηλαδή βλέποντας την οικονομική θεωρία “προσφοράς-ζήτησης” θεωρούν ότι η ζήτηση έρχεται πρώτη και η προσφορά ακολουθεί.

Φυσικά προϋπάρχουν διάφορες ιστορικές αλλαγές πριν την ανάδυση των έντυπων εφημερίδων μαζικής κυκλοφορίας στην Ευρώπη και αυτές σχετίζονται με τις εκδόσεις γενικά, την άνθηση ιδιαίτερων λογοτεχνικών ειδών και την ανάγνωση. Ουσιαστικά, έχουμε το πέρασμα από την ανώνυμη συγγραφή στην επώνυμη και την άνθιση των λεγόμενων πνευματικών δικαιωμάτων για τη συγγραφή, τα οποία υπάρχουν στον συγγραφέα και δεν αποτελούν μόνο περιουσία του εκδότη. Στην προηγούμενη κατάσταση, οι συγγραφείς -ειδικά όσοι προέρχονταν από την αριστοκρατία- δεν ήθελαν να φαίνεται το όνομά τους για να μην ελέγχονται για όσα γράφουν. Πλέον όμως η επωνυμία φαίνεται να έχει τη δική της αξία καθώς σχετίζεται με τη ρομαντική ιδέα της απόλυτης ελευθερίας του συγγραφέα.² Έτσι, θα δούμε ότι, στην ανάδυση των νέων εθνικών κρατών (την περίοδο από το 1790-1830) τα περισσότερα κράτη υιοθέτησαν νόμους περί πνευματικών δικαιωμάτων κι οι συγγραφείς επωφελήθηκαν επίσης από την αυξανόμενη τάση των εκδοτών να τους πληρώνουν δικαιώματα. Άρα έχουμε μια συνάντηση διευρυμένου αναγνωστικού κοινού, ευρύτερων κυκλοφοριών βιβλίων και νέων σχέσεων παραγωγής στη συγγραφή.

Ο 19ος αιώνας θα φέρει όχι μόνο σημαντική άνοδο στον γραμματισμό, εφόσον ανοίγει πλέον η πρόσβαση σε αυτόν για κομμάτια των αναδυόμενων αστικών τάξεων, αλλά παράλληλα θα εδραιώσει την πρώτη εμφάνιση της μαζικής κουλτούρας. Ο Thompson αναφέρει ότι ρόλο σε αυτό έπαιξε η καθιέρωση της υποχρεωτικής δημόσιας εκπαίδευσης ως επιλογής από τα εθνικά κράτη³ κι οι Berstein-Milza αναφέρουν την πολιτιστική επανάσταση του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα που οδήγησε προς τον μοντερνισμό.⁴

1 Για μια καταγραφή της σχετικής βιβλιογραφίας, βλ. Poe, M.T., *A History of Communications: Media and Society from the Evolution of Speech to the Internet*, New York, Cambridge University Press, 2011, σελ. 279.

2 Βλαβιανού, Α. κ.α. (επιμ.), *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας από τις αρχές του 18ου αιώνα έως τον 20ο αιώνα. Β' Έκδοση*, Πάτρα, Ε.Α.Π., 2008, σελ. 84

3 Thompson, J.B., *The Media and Modernity: A social theory of the Media*, Cambridge, Polity Press, 1995, σελ. 76

4 Berstein, S., Milza, P., *Ιστορία της Ευρώπης: Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών (1815-1919)*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997, σελ. 234

1.1. Τύπος και τεχνολογία

Οι παραπάνω εξελίξεις συνδέονται με την εμφάνιση και την εξάπλωση των εφημερίδων, καθώς πλέον η τεχνολογία μπορεί να προσφέρει τη μαζική εκτύπωση σε μεγάλη κλίμακα. Ο Garnham αναφέρει σχετικά ότι “η διαλεκτική ένταση ανάμεσα στη χειραφέτηση και τον περιορισμό, την αυτενέργεια και τη δομή, τον ζωντανό κόσμο και τον κόσμο των συστημάτων, του ανθρώπου και του ζώου, κουλτούρας και φύσης, αμφιβολίας και γνώσης παίζεται πλέον (ενν. Μετά το β’ μισό του 19ου αιώνα) στο πεδίο της τεχνολογίας”.⁵ Με αυτή την έννοια, η τεχνολογία έχει σημαντική σημασία στην εξέλιξη του Τύπου. Εξετάζοντας, για παράδειγμα, την εξέλιξη του ελληνικού Τύπου όπως τον αναφέρει η Κουμαριανού⁶ και συγκρίνοντάς τον με όσα αναφέρουν οι Berstein-Milza⁷, θα δούμε ότι η έκδοση των πρώτων προεπαναστατικών εφημερίδων ακολουθεί την τεχνολογική εξέλιξη της τυπογραφίας στις ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι, η Βιέννη (σημαντικό τυπογραφικό κέντρο της εποχής) θα “γεννήσει” την εφημερίδα *Πρωία* αλλά και την εφημερίδα *Εφημερίς* (την πρώτη ουσιαστικά ελληνική εφημερίδα) και το έντυπο περιοδικό *Λόγιος Ερμής*. Κατά τα μέσα του 19ου αιώνα η έκδοση ελληνικών εφημερίδων θα ακολουθήσει το δρόμο της βιομηχανικής επανάστασης: η εφημερίδα *Αθηνά* θα εκδοθεί στο Παρίσι μαζί με άλλες και η εφημερίδα *Ιρις* στο Λονδίνο.

Ένα αντίστοιχο στίγμα της σημασίας της τεχνολογίας δίνει πάλι η Κουμαριανού, όταν αναφέρει για την πρώτη εφημερίδα ότι ήταν “μικρόσχημο, τετρασέλιδο, δίστηλο έντυπο”, ενώ για τις εφημερίδες της περιόδου του αγώνα για Ανεξαρτησία αναφέρεται πως ήταν εξίσου έντυπες αλλά και χειρόγραφες και μικρές για να εξυπηρετούν τις ανάγκες του αγώνα.⁸

Στα μετεπαναστατικά χρόνια οι εφημερίδες στην Ελλάδα καθορίζουν το περιεχόμενό τους αρκετά βάσει των τεχνολογικών περιορισμών της χώρας. Ενώ στις πρωτοπόρες εκβιομηχανισμένες χώρες της Ευρώπης έχουν ήδη υπάρξει τεχνολογικές και οικονομικές εξελίξεις που προωθούν τον μετασχηματισμό των θεσμών των μέσων μαζικής ενημέρωσης σε μεγάλες εμπορικές επιχειρήσεις, αυξάνοντας σημαντικά την κλίμακα εμπορευματοποίησης, στην Ελλάδα και στην οθωνική περίοδο του Τύπου, έχουμε ακόμα παραγωγή μικρής κλίμακας κι οι εφημερίδες -για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Thompson- “ήταν κυρίως εμπορικοί οργανισμοί προσανατολισμένοι προς την εμπορευματοποίηση συμβολικών μορφών”.⁹

5 Garnham, N., *Emancipation, The Media and Modernity: Arguments about the Media and Social Theory*, London, Oxford University Press, 2000, σελ. 66

6 Κουμαριανού, Ε., “Ιστορική διαδρομή του ελληνικού Τύπου, 1780-1922” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 55-62

7 Berstein, S., Milza, P., Αθήνα 1997, σελ. 170

8 Κουμαριανού, ό.π., σελ. 59

9 Thompson, ό.π., σελ. 76. Ο Thompson κάνει αυτή την αναφορά βέβαια για τις εφημερίδες του προηγούμενου αιώνα. Θεωρούμε όμως ότι ως ένα βαθμό αποτυπώνουν την πραγματικότητα στην Ελλάδα της εποχής του Όθωνα, ως και την εμφάνιση των μεγάλων εφημερίδων *Εστία* και *Ακρόπολη*.

Η τεχνολογία βοήθησε στη μεταστροφή αυτή με δύο τρόπους: Ο πρώτος αφορά τις ίδιες τις τεχνικές καινοτομίες μέσα στην εκτυπωτική βιομηχανία. Έχουμε την ανάπτυξη του ατμοκίνητου πιεστηρίου Koenig και της λεγόμενης περιστροφικής τυπογραφικής πρέσας (rotary printing press) που αυξάνουν σημαντικά την παραγωγική ικανότητα¹⁰. Ο δεύτερος αφορά τη μετατόπιση τις οικονομικής βάσης των Μέσων Ενημέρωσης και την οικονομική αξιοποίηση των ειδήσεων και των διαφημίσεων, που θα συμβούν στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου.¹¹ Η Ελλάδα θα μπει σε αυτή τη διαδικασία σχετικά αργά, αλλά θα προλάβει να ενσωματώσει γρήγορα τις ευρωπαϊκές εξελίξεις.

1.2. Τύπος και Αγορά

Ο δεύτερος σημαντικός παράγοντας ανάδυσης της δύναμης των εφημερίδων είναι η Αγορά.¹² Η Αγορά, προς το τέλος του 19ου αιώνα, μεταβάλλει με τη δύναμή της τον τρόπο που ορίζεται η δημόσια σφαίρα από την ιδιωτική. Αυτό που πριν ως “δημόσιο” όριζε το αντιπροσωπευτικό πεδίο ενός ατόμου και την εξουσία που μπορούσε να ασκεί, έφτασε να σημαίνει την υπαγωγή στο κράτος του ατόμου και τη νομιμοποίηση όλης αυτής της διαδικασίας μετάβασης.¹³ Χρησιμοποιώντας αυτό το εργαλείο σκέψης μπορούμε να εξηγήσουμε για παράδειγμα το αποτέλεσμα που έφερε το Σύνταγμα του 1864 και η καθιέρωση της ελευθερίας του Τύπου που, με τα λόγια της Κουμαριανού, αποτέλεσε μια “αθρόα παρουσία -μοιάζει περίπου ως επιστράτευση- της ελληνικής λογισύνης στα δημοσιογραφικά γραφεία”.¹⁴ Επίσης μπορεί να εξηγηθεί και γιατί, ενώ ταυτόχρονα υπήρξε σε Ελλάδα και Ευρώπη η άνοδος των άρθρων γνώμης, εντούτοις η στροφή προς την ειδησεογραφία στην Ελλάδα άργησε αρκετά, καθώς τα άρθρα γνώμης παρέμειναν ιδιαίτερα σημαντικά, ενώ το πολιτικό ρεπορτάζ άνηθε μέσα από τις εκλογικές αναμετρήσεις στα τέλη του 1880.¹⁵

Μια επιπρόσθετη καινοτομία που βασίζεται στην Αγορά με την εμπορική της έννοια αποτελεί η ανάδυση στα τέλη του 19ου αιώνα των εικονογραφημένων περιοδικών και γενικά της

10 Thompson, ό.π., σελ. 76

11 Thompson, ό.π., σελ. 76

12 Με τον όρο Αγορά στην παρούσα εργασία επιλέγουμε να συνδέσουμε δύο έννοιες: α) τον εμπορευματικό χώρο (the market) και τη δημόσια σφαίρα (public sphere) ή Αγορά (Agora) όπως εννοούνταν κατά τον τρόπο των αρχαίων Αθηναίων και Ρωμαίων. Έτσι στην παρούσα ενότητα θα μιλήσουμε και για τις δύο φύσεις της Αγοράς, ακολουθώντας το νήμα της σκέψης του Habermas όπως αυτή αναπτύσσεται στο γνωστό έργο του *The Structural Transformation of the Public Sphere*.

13 Habermas, J., *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Cambridge MA, The MIT Press, 1991, σελ. 401

14 Κουμαριανού, ό.π., σελ. 61

15 Μπάλτα, Ν., “Η εξέλιξη της ειδησεογραφίας στις ελληνικές εφημερίδες τον 19ο αιώνα (1830 κ.εξ.)” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου*, Αθήνα, Μάιος 2002, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 63-70

εικονογράφησης. Αυτό οδήγησε σε δραματική αύξηση των πωλήσεων, την αύξηση των διαθέσιμων θεμάτων, που πλέον μπορούσαν να περιλαμβάνουν επιστημονικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις, οι οποίες διαδίδονταν λόγω της εικόνας. Επιπλέον, ένας σημαντικός παράγοντας είναι κι η αύξηση του γυναικείου αναγνωστικού κοινού. Υπήρξαν γυναικεία περιοδικά του τέλους του 19ου κι αρχών του 20ου αιώνα που αφορούσαν αμιγώς “γυναικεία θέματα” όπως το νοικοκυριό, η ανατροφή των παιδιών και η μόδα, ενώ βοήθησαν στο να γίνει ορατή η σημαντική ροπή των γυναικών προς τη λογοτεχνία -πέρα από να αναδειχτούν ως το κυρίως αναγνωστικό κοινό- κι η ταύτισή τους με τα νέα λογοτεχνικά ρεύματα, όπως διάφορες εκδοχές του ρεαλισμού, ως συγγραφείς.¹⁶

Στην αλλαγή προς τον 20ο αιώνα βλέπουμε ότι οι εφημερίδες αξιοποιούν την Αγορά για την οικονομική τους ευρωστία, κυρίως μέσω αναπαραγωγής διαφημίσεων και αγγελιών. Στα ελληνικά πράγματα σημειώνει ο Καριάτογλου ότι “η δεκαετία του 1890 είναι πλουσιότερη, πιο παραγωγική και γενικεύει τη δημοσίευση αγγελιών, διαφημίσεων κ.λπ. ακόμα περισσότερο. Διαφημίζονται προϊόντα εγχώρια και εισαγόμενα. Η σύνδεση με τη δυτική αγορά φαίνεται όλο και πιο έντονα”.¹⁷ Ο 20ος αιώνας, τέλος, θα αναδείξει αυτή τη σύνδεση με την αγορά μέσα από την ανάπτυξη του οικονομικού τύπου, κάτι που θα συμβεί με καθυστέρηση σε σχέση με την Ευρώπη, που έχει δει τα οικονομικά περιοδικά να ανθίζουν από την προηγούμενη περίοδο, των μέσων του 19ου αιώνα. Στην Ελλάδα, η εδραίωση του οικονομικού τύπου έρχεται την περίοδο του Μεσοπολέμου, απ’ όταν άρχισαν να προωθούνται και οι αντίστοιχες λογικές του κέρδους και της δύναμης του χρήματος, παρέα με αντίστοιχες λογικές εκσυγχρονισμού.¹⁸

Επιστρέφοντας στην Αγορά με όρους δημιουργίας δημόσιας σφαίρας, ο ελληνικός Τύπος στον 20ο αιώνα διατηρεί ένα βασικό στοιχείο που έχει από την ίδρυσή του, έναν ρόλο παιδαγωγικό, αυτόν του πολιτισμικού προϊόντος που μάλιστα αποτελεί μια μαζική πολιτική σκέψη, η οποία αναλύεται μέσα στις κοινωνικές, οικονομικές, ιδεολογικές σχέσεις της εκάστοτε εποχής και των αντιθέσεων που τις διαπερνούν.¹⁹ Σε αυτό το πλαίσιο και συνεχίζοντας την παράδοση από τα τέλη του 19ου αιώνα όπου, κυρίως στον Αθηναϊκό Τύπο, συνέρρεαν οι διανοούμενοι της εποχής, αυτή η ανάπτυξη πολιτικής σκέψης, συμπύκνωσης θεωρίας και κοινωνικών σχέσεων μέσω του Τύπου υπήρξε συστατικό στοιχείο της ελληνικής ειδησεογραφίας του 20ου αιώνα. Έτσι, βλέπουμε

16 Βλαβιανού, Α. κ.α. (επιμ.), ο.π., σελ. 157-160

17 Καριάτογλου, Λ., “Οι Διαφημίσεις”, στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 203.

18 Δρίτσα, Μ., “Ο οικονομικός τύπος και η νεότερη ιστορία του” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 87

19 Παπαδημητρίου, Δ., “Ο αθηναϊκός Τύπος στον 20ο αιώνα. Συνέχειες και νέες τάσεις 1922-1974” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ.

τον τρόπο με τον οποίο ο ελληνικός Τύπος αντιμετώπισε τις εξελίξεις στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, ως τον Μεσοπόλεμο, όπου γίνεται προσπάθεια να αρθρωθεί ένας “ομοιογενής παραταξιακός λόγος”, ο οποίος έδινε έμφαση στο φαντασιακό, ενώ από το Μεσοπόλεμο κι ύστερα αρθρώνονται νέες έννοιες που ορίζουν τμήματα της δημόσιας σφαίρας: “λαός” κατά τα χρόνια του ‘30, “δημοκρατικός κόσμος” κατά τη δεκαετία του 1940.²⁰ Με αντίστοιχο τρόπο δομούνται και εφημερίδες σε σχέση με τον πολιτικό διαχωρισμό “Δεξιάς” και “Αριστεράς” και τις επιμέρους πολιτικές διασπάσεις τους κάτι που έχει καθυστερήσει για πάνω από 20 χρόνια στην Ελλάδα, αν κρίνουμε από την ευρωπαϊκή ιστορία του Τύπου.

Συμπερασματικά, όσον αφορά τον ελληνικό Τύπο καθόλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα, ισχύει η παρατήρηση που κάνει ο Garnham, όταν αναφέρεται σε μια παρέμβαση του γνωστού ακαδημαϊκού Edward Said στο BBC το 1993, ότι ακόμα και στην εποχή των μεγάλων, μαζικών ΜΜΕ (όπως η τηλεόραση) υπάρχει η ανάγκη για επικύρωση μέσω της ακαδημαϊκής παρέμβασης. Δηλαδή οι διανοούμενοι χρησιμεύουν για να δώσουν το απαραίτητο κύρος και παράλληλα να αναπτύξουν ένα διπλό στόχο: από την μία να συμμετέχει η “κοινή γνώμη” σε έναν διάλογο με ακαδημαϊκούς κι από την άλλη να νομιμοποιείται ο συγκεκριμένος ρόλος των διανοούμενων ως αυτονόητος στην εθνική ζωή και κουλτούρα.²¹

1.3. Τύπος και ειδησεογραφία

Ο Τύπος, στη μέση συνείδηση είναι συνυφασμένος με την έννοια της είδησης, όμως το τί αποτελεί είδηση και το πώς δομήθηκε η ειδησεογραφία, είναι κάτι σχετικά πρόσφατο. Οι πρώτες εφημερίδες δεν είχαν ειδήσεις με τη σύγχρονη έννοια. Μέχρι και την οθωνική περίοδο, η βασική λειτουργία των εντύπων αυτών ήταν η διάδοση ιδεών και δευτερευόντως η καταγραφή γεγονότων με πιο “μακροπρόθεσμο” τρόπο. Έτσι, για παράδειγμα, ο Τύπος κατά τη διάρκεια του αγώνα για ανεξαρτησία καταγράφει πέρα από τα πολεμικά γεγονότα, τις διπλωματικές εξελίξεις αλλά κυρίως εστιάζει σε πολιτειακά και πολιτικά ζητήματα όπως είναι η πολιτική θεωρία, η νομοθεσία και οι συνταγματικοί θεσμοί.²² Στη μετεπαναστατική Ελλάδα, όπως είδαμε και παραπάνω, ρόλο έπαιξε και η τεχνολογία και η διαφορά που υπήρχε στην ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών στη χώρα, σε σχέση με την Ευρώπη και τις Η.Π.Α. Συμφωνούμε με τη γνώμη της Μπάλτα, ότι η τομή στην ειδησεογραφία είναι η δεκαετία του 1880, όπου οι ειδήσεις αν και παραμένουν υπό την ηγεμονία του πολιτικού στοιχείου²³ εντούτοις επηρεάζονται από τις αλλαγές που έχουν συμβεί στη Δύση 30 χρόνια πριν. Εμφανίζεται το μεγάλο σχήμα στις εφημερίδες, αναδημοσιεύονται ειδήσεις από ξένα

20 Παπαδημητρίου, ό.π., σελ. 77-79.

21 Garnham, ό.π., σελ. 87

22 Κουμαριανού, ό.π., σελ. 59

23 Αυτή η τάση θεωρούμε ότι είναι το βασικό χαρακτηριστικό του ελληνικού Τύπου σε όλη την ιστορία του ως σήμερα, ακόμα κι αν εμφανίζεται πότε δεσπόζουσα και πότε υποτελής.

ειδησεογραφικά πρακτορεία, ενώ η *Ακρόπολη* είναι η εφημερίδα που το 1880 θα αναδείξει αυτό που σήμερα λέμε “αστυνομικό δελτίο” αλλά και το πολιτικό ρεπορτάζ καλύπτοντας την εκλογική διαμάχη του 1887.²⁴ Την ίδια περίοδο μάλιστα οργανώνεται και το πρώτο Κεντρικό Πρακτορείο Εφημερίδων “Σπύρος Τσαγκάρης”, το οποίο θα βοηθήσει στην εξάπλωση των εφημερίδων, την καλύτερη οργάνωση της διανομής αλλά και την αύξηση των κερδών τους.²⁵

Η μεγάλη διαφορά που εμφανίζει η ελληνική περίπτωση από τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές, η οποία και δείχνει μια καθυστέρηση στην αφομοίωση των εξελίξεων, ειδικότερα της αντίληψης για την *είδηση ως εμπόρευμα*, είναι η καθιέρωση ειδησεογραφικών πρακτορείων. Τα δύο πιο γνωστά Πρακτορεία Ειδήσεων, το Associated Press και το Reuter, ιδρύθηκαν το 1848 και το 1851 αντίστοιχα²⁶ ενώ το Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων ιδρύθηκε το 1905 και αναδιαρθρώθηκε πρώτη φορά με βάση διεθνή πρότυπα το 1931.²⁷ Η αναδιάρθρωση του Αθηναϊκού Πρακτορείου συνέπεσε με την έκδοση λαϊκών περιοδικών ποικίλης ύλης και αθλητικών εφημερίδων²⁸, συνεπώς μπορούμε να πούμε ότι η δεκαετία του ‘30 βάζει τον ελληνικό Τύπο για τα καλά στον 20ο αιώνα, σε σχέση με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό.

Το πιο σημαντικό, ίσως, στοιχείο που αφορά την ελληνική ειδησεογραφία μέχρι και το πρώτο μισό του 20ου αιώνα είναι η εξάρτηση από το εξωτερικό, κάτι που ακόμα δεν έχει μελετηθεί σε όλο του το εύρος.²⁹ Αυτό που έχει σημασία να κρατήσουμε είναι ότι, πέρα από το γεγονός ότι τα πρώτα χρόνια των αναμεταδόσεων ειδήσεων οι κυριότερες ειδήσεις είναι από το εξωτερικό, υπήρχε από την αρχή έντονη παρουσία του ξενόγλωσσου Τύπου στην Ελλάδα (κυρίως γαλλόφωνου), που ως ένα βαθμό εξηγείται από την ανάγκη να υπάρχει ως όχημα πολιτισμικών ανταλλαγών αλλά και μιας έκφρασης κοσμοπολιτισμού, ανάδειξης ενός συγκεκριμένου πολιτιστικού επιπέδου κοκ.

24 Μπάλτα, ό.π., σελ. 66-68

25 Σταυροπούλου, Ε., “Πρώτες προσπάθειες για την καλύτερη διακίνηση του Τύπου στην Ελλάδα. Η οργάνωση του Κεντρικού Πρακτορείου Εφημερίδων”, στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 179-180

26 Μπάλτα, ό.π., σελ. 61

27 Σταυροπούλου, Ε., “Ο Αθηναϊκός Τύπος”, στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 250

28 Σταυροπούλου, “Ο Αθηναϊκός Τύπος”, ό.π., σελ. 250

29 Όπως αναφέρει η Σταυροπούλου πολύ χαρακτηριστικά: “Δεν έχει ακόμη μελετηθεί ικανοποιητικά το μέγεθος της εξάρτησης τόσο στους τίτλους των αθηναϊκών εντύπων όσο και στη διαμόρφωση των φύλλων, της εμφάνισής τους, αλλά και του περιεχομένου τους. Δεν έχει επίσης μελετηθεί η αλυσίδα αναπαραγωγής των διεθνών ειδήσεων, πριν ακόμη να υπάρχουν επίσημες συνεργασίες ελληνικών και ξένων εντύπων. Από ποιες ξένες εφημερίδες δηλαδή μεταφράζουν, με ποιες αλληλογραφούν, ανταλλάσσουντας το φύλλο* στοιχεία όλα που θα φανέρωναν εκλεκτικές συγγενείες, εξαρτήσεις, έμμεσες αντιπαλοότητες ή φιλίες, το πλέγμα των ανταποκριτών, Ελλήνων κυρίως του εξωτερικού αλλά και ξένων, που παίζουν έναν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ταυτότητας κάθε εφημερίδας” (“Ο Αθηναϊκός Τύπος”, σελ. 244).

2. Τύπος, δημοκρατία και κοινή γνώμη

Από την εμφάνισή του τα προεπαναστατικά χρόνια, όπου και διακατέχονταν από τις ιδέες του Διαφωτισμού μέχρι την εδραίωσή του τον 20ο αιώνα, ο ελληνικός Τύπος έχει συμβάλλει στα μέγιστα στη αναπαραγωγή ιδεών σχετικών με τη Δημοκρατία, τη διαφάνεια και τη λειτουργία των θεσμών, τον έλεγχο απέναντι στην εξουσία. Η θέση πολλών συγγραφέων³⁰ ότι τελικά επικρατεί το δημοκρατικό πολίτευμα στη Δύση και σε αυτό ο τύπος γενικά έχει συμβάλλει, είναι μάλλον απλουστευτική για το γεγονός ότι ο Τύπος στην ιστορία του έχει συνυπάρξει με όλα τα πολιτεύματα.

2.1. Ο Τύπος και το πολιτικό σύστημα

Στην Ελλάδα, από την αρχή ο Τύπος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την πολιτική. Στον αγώνα για την Ανεξαρτησία ο Τύπος έπαιξε το ρόλο του προπαγανδιστή των ιδεών της Επανάστασης, με περιπτώσεις όπως αυτή της εφημερίδας *Σάλπιγξ Ελληνική*, ενώ η πρώτη εφημερίδα που μπορεί να θεωρηθεί αντιπολιτευτική ήταν ο *Απόλλων* του Αναστασίου Πολυζωΐδη, η οποία εκδίδεται στην Ύδρα την περίοδο του Καποδίστρια. Γενικά στον 19ο αιώνα, ο πολιτικός χαρακτήρας των εφημερίδων είναι έντονος, καθώς είναι κυρίως εφημερίδες γνώμης, όπου οι συγγραφείς τους ασχολούνται με αυτό που θα λέγαμε διαπαιδαγώγηση της κοινής γνώμης.³¹ Η βασική διαφορά του τρόπου που αντιλαμβάνονται οι εφημερίδες την έννοια της πολιτικής αναπτύσσεται μέσα στον Μεσοπόλεμο. Μέχρι τότε η κυρίαρχη αντίληψη είναι ότι υπάρχει ένας ομοιογενής παραταξιακός λόγος, ο οποίος αντικατοπτρίζεται στη μεγάλη σημασία που έχουν τα εθνικά θέματα για όλες τις εφημερίδες της εποχής.

Η εξάρτηση από το πολιτικό σύστημα είναι ένα εγγενές χαρακτηριστικό του ελληνικού Τύπου το οποίο υπάρχει σίγουρα (σε διαφορετικό βαθμό και τρόπο εμφάνισης βέβαια) και σήμερα. Η Σταυροπούλου το εντοπίζει στον Τύπο από τον 19ο αιώνα, με τη διάσημη σατιρική φράση του Αλέξανδρου Σούτσου “Η υπουργήμα με δίδεις ή εφημερίδα γράφω” και συνεχίζει και στον 20ο αιώνα όπου πλέον η σχέση εφημερίδας και πολιτικής αποκτά στενή, κομματική διάσταση.³² Η κομματική διάσταση διαφαίνεται από τη σχέση που έχει το έντυπο με το αντίστοιχο κομματικό κοινό του, την οποία και συντηρεί με όχι πάντα δεοντολογικές μεθόδους. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι εφημερίδες υποδαύλισαν τον πολιτικό φανατισμό, ενώ ακόμα και στις πρόσφατες δεκαετίες αναπτύσσονται ιδιαίτερα φαινόμενα που σχετίζονται με την πολιτική. Ένα πολύ σημαντικό είναι αυτό της δεκαετίας του ‘80 που έμεινε γνωστό ως “αυριανισμός”, ο οποίος πήρε το όνομά του από

30 Οι Thompson και Garnham το αναφέρουν ευθέως αλλά και ο Habermas θεωρεί ότι η μετάβαση στη δημόσια σφαίρα με όρους αγοράς είναι αναγκαίο βήμα δημοκρατικότητας των σύγχρονων κοινωνιών.

31 Κουμαριανού, ό.π., σελ. 59-60.

32 Σταυροπούλου, “Ο Αθηναϊκός Τύπος”, ό.π., σελ. 251-252

την εφημερίδα *Αυριανή*. Σύμφωνα με την Παπαστάθη “ο όρος αντιπροσωπεύει τον λαϊκισμό, τη φτηνή ψυχαγωγία και την προώθηση του καταναλωτισμού. Αποτέλεσε την πρώτη ατόφια μορφή κιτρινισμού στον ελληνικό τύπο.”³³

Βλέποντας την σχέση Τύπου και πολιτικής αντίστροφα, από τις ημέρες μας προς τα πίσω, το βασικό που μπορούμε να διαπιστώσουμε -και αυτό συχνά σε μεγάλη αντίθεση με ό,τι συνέβαινε αντίστοιχες περιόδους στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α.- ο Τύπος ήταν κυρίως δέσμιος μιας υποτέλειας απέναντι στην εξουσία, μέσω της λογοκρισίας που υφίστατο αλλά του προπαγανδιστικού τρόπου λειτουργίας του. Για παράδειγμα, αν εξετάσουμε το χρονικό σημείο μεταξύ του Εμφυλίου Πόλεμου και του τέλους της Χούντας των Συνταγματαρχών, θα διαπιστώσουμε ότι για περίπου 3 δεκαετίες κυριάρχησαν η εθνοφοροσύνη, ο αντικομμουνισμός και η έντονη λογοκρισία. Αυτό είναι το ένα τρίτο του 20ου αιώνα. Κι αν προσθέσουμε σε αυτά τον ταραχώδη πολιτικό βίο των πρώτων δεκαετιών, θα δούμε ότι ο Τύπος κατά βάση στην Ελλάδα λογοκρίνεται το μεγαλύτερο διάστημα του 20ου αιώνα.

Αυτό μπορεί να εξηγήσει εν μέρη και τον τρόπο με τον οποίο η μεταπολιτευτική περίοδος συνδέεται όχι μόνο με την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας αλλά και με μια εκτεταμένη κρίση του Τύπου, η οποία εμφανίζεται πάλι στις μέρες μας. Αυτό, κατά τη γνώμη μας μεταφράζεται σε μια αδιάρρηκτη σχέση Τύπου και πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα η οποία δεν έχει σταματήσει να υπάρχει. Τέλος, η σύγχρονη μας πολιτική κρίση μπορεί να εξηγήσει και αυτό το οποίο η Σταυροπούλου αναφέρει ως ιδεολογική ασάφεια στο βωμό των αναγνώστων.³⁴

2.2. Προπαγάνδα και χειραγώγηση

Όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα, μια λειτουργία του Τύπου είναι η προπαγάνδα. Μπορούμε να αναζητήσουμε μια πρώτη μορφή προπαγάνδας στον 19ο αιώνα, όταν και μέρος του τύπου της εποχής (κυρίως ελληνόφωνου και τουρκόφωνου) προωθεί εθνικές θέσεις σε περιοχές όπως η Θεσσαλονίκη που δεν έχει προσαρτηθεί ακόμα στο ελληνικό Κράτος,³⁵ αλλά και σε πολιτικές θέσεις υπέρ των Μεγάλων Δυνάμεων κατά την Οθωνική περίοδο κοκ. Η προπαγάνδα όμως με τη σύγχρονη έννοιά της εμφανίζεται πρώτη φορά όταν ο ελληνικός Τύπος είναι στην πλήρη ανάπτυξή του, τη δεκαετία του 1930 με τη δικτατορία του Μεταξά. Εκεί θα υπάρξουν εφημερίδες, όπως η Καθημερινή, η Εστία και το Ελεύθερον Βήμα, οι οποίες θα προλειάνουν

33 Παπαστάθη, Ευ., *Τύπος και Πολιτική: Ο ρόλος των έντυπων ΜΜΕ στη σύγχρονη Ελλάδα*, Διπλωματική εργασία στο ΑΠΘ, Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, ΜΠΣ: Δημοσιογραφία και Νέα Μέσα Επικοινωνίας, Θεσσαλονίκη, 2017, σελ. 102

34 Σταυροπούλου, “Ο Αθηναϊκός Τύπος”, ό.π., σελ. 252

35 Μόλχο, Ρ. “Ο εβραϊκός Τύπος στην Ελλάδα” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 107

ιδεολογικά την έλευση της δικτατορίας, ενώ στην πράξη, όταν έρθει η δικτατορία όλες οι εφημερίδες θα γίνουν όργανα προπαγάνδας της.³⁶ Με τον ίδιο τρόπο προσπάθησε να δράσει και η Χούντα των Συνταγματαρχών, όμως εκεί θα υπάρξει αρκετός παράνομος Τύπος, όπως και Έλληνες γελοιογράφοι του εξωτερικού, που θα σπάσουν τον “γύψο” της Χούντας και θα δημιουργήσουν το κατάλληλο πλαίσιο ώστε να μπορούν να κάνουν κριτική στο καθεστώς και εφημερίδες που κυκλοφορούσαν νόμιμα, όπως πχ. *Το Βήμα* ή η *Βραδυνή*.³⁷

Η σχέση των αθηναϊκών κυρίως εφημερίδων με την προπαγάνδα και τη χειραγώγηση μπορεί να συνδυαστεί με τον τρόπο που εμφανίζουν τα λαϊκά τους χαρακτηριστικά. Σύμφωνα, για παράδειγμα, με την Παπαδημητρίου, οι εφημερίδες *Απογευματινή* και *Βραδυνή*, οι οποίες ιδρύθηκαν στο πνεύμα της αντιβενιζελικής παράταξης τη δεκαετία του ‘30, θα αναπτύξουν στοιχεία λαϊκού Τύπου με συντηρητικές όμως αρχές. Κύρια στοιχεία είναι η λογική του “ανοίγματος σε άλλες χώρες του κόσμου” και η δραματοποίηση των πολιτικών κυρίως ειδήσεων³⁸. Αυτή η τάση θα γίνει εντονότερη τη δεκαετία του ‘50.

2.3. Τύπος και αποκλεισμός

Ο ελληνικός, όπως και ο διεθνής Τύπος εντάσσονται μέσα στο πλέγμα σχέσεων και αλλαγών, όπως αναφέρθηκε καινωρίτερα, που ο Habermas ορίζει ως αλλαγές στη δημόσια σφαίρα. Σύμφωνα με τον ίδιο, από τη στιγμή που τα πολιτιστικά προϊόντα (εδώ ο Τύπος) υπόκεινται πλέον στους νόμους της Αγοράς, ταυτόχρονα αυτό σημαίνει ότι δημιουργείται και μια πολιτικά λειτουργική δημόσια σφαίρα, η οποία ενείχε μέσα της εγγενώς το στοιχείο της γενικής πρόσβασης όλων σε όλα τα πολιτιστικά αγαθά, κυρίως μέσω της μόρφωσης και της ιδιοκτησίας.³⁹

Όμως ο Τύπος δεν διασφαλίζει πάντα την ίδια πρόσβαση σε όλους, καθώς υπάρχουν πολλά τμήματα της κοινωνίας που αποκλείονται σχεδόν αντικειμενικά. Γι’ αυτά, όπως και για όλα τα υποκείμενα που αποκλείονται για παράδειγμα λόγω τάξης ή φύλου ή προσανατολισμού, ο Τύπος φροντίζει διατηρώντας τον μερικό αποκλεισμό τους αλλά εν μέρει εκπροσωπώντας τα, να αναδείξει το άλλο βασικό χαρακτηριστικό της δημόσιας σφαίρας: τη συμμετοχή και την ψευδαίσθηση ότι κανείς ανήκει σε ένα ευρύτερο σύνολο που συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων.⁴⁰

Ο ελληνικός Τύπος είναι κατά βάση τύπος του αποκλεισμού και με τους τρεις τρόπους που

36 Παπαστάθη, ό.π., σελ. 32

37 Παπαστάθη, ό.π., σελ. 81-84

38 Παπαδημητρίου, ό.π., σελ. 77

39 Habermas, ό.π., σελ. 159-163

40 Habermas, ό.π.

ο Habermas αντιλαμβάνεται και ορίζει τον αποκλεισμό: α) αποκλεισμός ταξικός, δηλαδή των κατώτερων τάξεων από τη συμμετοχή στα κοινά, β) αποκλεισμός όσων δεν εντάσσονται στους ορθολογικούς τρόπους έκφρασης και γ) αποκλεισμός των γυναικών.⁴¹ Αυτό μπορεί κανείς να το διαπιστώσει από τον τρόπο που αναπτύχθηκαν τα γυναικεία περιοδικά, τον τρόπο που αναπτύχθηκε ο λαϊκός Τύπος, με ειδικά συντηρητικά ιδεώδη και με μια αίσθηση “τύχης” που λείπει ή και χρειάζεται για να πετύχει κανείς στη ζωή. Με τον ίδιο τρόπο μπορεί κανείς να δει την ιδεολογική τομή της δεκαετίας του ‘90 και την άνθηση των ειδικών lifestyle έντυπων όπου διατυμπάνιζαν μια ζωή από την οποία έλειπαν οι κατώτερες τάξεις και μόνο μπορούσαν να την αποζητούν, ενώ οι γυναίκες είχαν συγκεκριμένο ρόλο.

3. Συμπεράσματα: Τα ειδικά χαρακτηριστικά του ελληνικού Τύπου στον 20ο αιώνα ως τις μέρες μας

Ο ελληνικός Τύπος είναι μια ιδιαίτερη μορφή του ευρωπαϊκού Τύπου. Πέρα από τις διάφορες τεχνολογικές καθυστερήσεις ή τις καθυστερήσεις στην εναρμόνιση της διαδικασίας εμπορευματοποίησης της είδησης ως προϊόντος, που ακολουθήθηκε από την υπόλοιπη Δύση λίγα χρόνια νωρίτερα, η βασική σχέση που είχε η Ελλάδα με την Ευρώπη ήταν αυτή της περιφερειακής δύναμης. Ως τέτοια μπορούμε να πούμε ότι επηρεάστηκε τα μέγιστα από τις αντίστοιχες εξελίξεις σε κρίσιμες στιγμές για την ιστορία του Τύπου, όπως ήταν η ίδρυση των πρώτων εφημερίδων στη Βιέννη τα προεπαναστατικά χρόνια, η εδραίωση των εφημερίδων γνώμης αλλά και η αναπαραγωγή ειδήσεων από το εξωτερικό.

Ως περιφερειακή δύναμη επίσης είχε και τη δυνατότητα πολλές από τις αλλαγές και επιρροές που δέχτηκε να τις μετασχηματίσει στο δικό της πλαίσιο αναπαραγωγής και λειτουργίας του Τύπου. Ως πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα θα δώσουμε την ειδική σχέση που διατηρεί στην Ελλάδα ο Τύπος με το πολιτικό σύστημα, μια ειδική σχέση που λειτουργεί ως εξαίρεση στο σχήμα του Habermas για τη δημόσια σφαίρα και τον τρόπο που ο Τύπος λειτουργεί ως πολιτιστικό προϊόν. Επίσης ο Τύπος στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερος όσον αφορά τον αποκλεισμό. Δεν έχουν γίνει τα αναγκαία βήματα ολοκλήρωσης προς μια περισσότερο συμπεριληπτική αντίληψη του Τύπου, ειδικά στη σημερινή εποχή που αναδύεται το ζήτημα του κυβερνοαποκλεισμού, δηλαδή του αποκλεισμού από το Διαδίκτυο και τις σύγχρονες Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνίας.

Πέρα από όσα αναφέρθηκαν στο κυρίως θέμα της εργασίας που καλύπτουν την ιστορία του Τύπου ως την Μεταπολίτευση και το φαινόμενο του “αυριανισμού” και των lifestyle έντυπων της

41 Habermas, ό.π. σελ. 80-88

δεκαετίας του '90, θέλουμε να καταλήξουμε την εργασία με τα ανοιχτά ερωτήματα για τον Τύπο του σήμερα. Σήμερα ο Τύπος στην Ελλάδα βρίσκεται σε μια πρωτοφανή κρίση, η οποία βρίσκεται μεσούσης όχι μόνο της οικονομικής κρίσης της χώρας, αλλά και εντός του τέλους του προηγούμενου παραδείγματος, αυτού της Μεταπολίτευσης. Η διαδικασία του τέλους της Μεταπολίτευσης δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί καθώς δεν έχουμε μπροστά μας ορατό ένα νέο πολιτιστικό και κοινωνικό μοντέλο, στο οποίο ο Τύπος να εκφράζεται ως αποτέλεσμα των αντιθέσεων που το συγκροτούν. Υπάρχουν όμως κάποιες εξελίξεις που αλλάζουν σε μεγάλο βαθμό τα χαρακτηριστικά του Τύπου στην Ελλάδα, όπως τον γνωρίσαμε ως σήμερα:

- α) Για πρώτη φορά υπάρχει άρση της άμεσης σχέσης της είδησης με την πολιτική επικαιρότητα, καθώς η έννοια της επικαιρότητας αλλάζει.
- β) Επανέρχεται η εξάρτηση των ειδήσεων από το εξωτερικό, καθώς τμήμα των ειδήσεων είναι η άμεση σύνδεση της χώρας με τους υπερεθνικούς οργανισμούς (Ε.Ε) και άρα για μεγάλο μέρος της κοινωνίας οι ευρύτερες εξελίξεις αποτελούν ειδήσεις.
- γ) Η πολιτική ασάφεια των εφημερίδων μεγαλώνει καθώς μεγαλώνει το κοινό που δεν τοποθετείται πολιτικά σε κάποια παράταξη
- δ) Αλλάζει η βαρύτητα των διανοούμενων, καθώς νέες μορφές επικοινωνίας (social media) δίνουν βαρύτητα στην άποψη πολλών και συχνά ανώνυμων χρηστών.

Συμπερασματικά, παραμένουν διάφορα αρνητικά χαρακτηριστικά στον ελληνικό Τύπο, όπως η τάση που έχει να χειραγωγεί και να είναι υποτελής στην εκάστοτε θεσμική εξουσία, τα οποία θέτουν σήμερα ξανά το ζήτημα της ανεξαρτησίας, της ποιότητας και της αξιοπιστίας των ειδήσεων και ενός νέου ρυθμιστικού πλαισίου αναφοράς που θα βοηθά στη συνύπαρξη παλιών και νέων μέσων.

ΤΕΛΟΣ

Βιβλιογραφία

- Βλαβιανού, Α. κ.α. (επιμ.), *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας από τις αρχές του 18ου αιώνα έως τον 20ο αιώνα. Β' Έκδοση*, Πάτρα, Ε.Α.Π., 2008
- Δρίτσα, Μ., “Ο οικονομικός τύπος και η νεότερη ιστορία του” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005,
- Καριάτογλου, Λ., “Οι Διαφημίσεις”, στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005
- Κουμαριανού, Ε., “Ιστορική διαδρομή του ελληνικού Τύπου, 1780-1922” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005
- Μόλχο, Ρ. “Ο εβραϊκός Τύπος στην Ελλάδα” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 107-113
- Μπάλτα, Ν., “Η εξέλιξη της ειδησεογραφίας στις ελληνικές εφημερίδες τον 19ο αιώνα (1830 κ.εξ.)” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005
- Παπαδημητρίου, Δ., “Ο αθηναϊκός Τύπος στον 20ο αιώνα. Συνέχειες και νέες τάσεις 1922-1974” στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005
- Παπαστάθη, Ευ., *Τύπος και Πολιτική: Ο ρόλος των έντυπων ΜΜΕ στη σύγχρονη Ελλάδα*, Διπλωματική εργασία στο ΑΠΘ, Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, ΜΠΣ: Δημοσιογραφία και Νέα Μέσα Επικοινωνίας, Θεσσαλονίκη, 2017
- Πολυκανδριώτη, Ου., “Εφημερίδες και Λογοτεχνία από την ίδρυση του ελληνικού κράτους

- ως σήμερα”, στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005
- Σταυροπούλου, Έ., “Πρώτες προσπάθειες για την καλύτερη διακίνηση του Τύπου στην Ελλάδα. Η οργάνωση του Κεντρικού Πρακτορείου Εφημερίδων”, στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005
 - Σταυροπούλου, Έ., “Ο Αθηναϊκός Τύπος”, στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάϊος 2002*, Λουκία Δρούλια (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2005
 - Berstein, S., Milza, P., *Ιστορία της Ευρώπης: Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών (1815-1919)*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997
 - Garnham, N., *Emancipation, The Media and Modernity: Arguments about the Media and Social Theory*, London, Oxford University Press, 2000
 - Habermas, J., *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Cambridge MA, The MIT Press, 1991
 - Thompson, J.B., *The Media and Modernity: A social theory of the Media*, Cambridge, Polity Press, 1995